

TOLERANCE FACTOR IN YOUTH EDUCATION

Rahbarkhan Khamidovna Murtazaeva

doctor of history, professor

Women of Uzbekistan, chairman of "Olima" association, National University of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Tolerance, youth, public policy, education, upbringing, traditions and customs.

Received: 07.11.23

Accepted: 09.11.23

Published: 11.11.23

Abstract: The article, based on official documents, reveals the state youth policy in Uzbekistan; the article also highlights the interaction of national and universal values, special attention is paid to tolerance as an important means of upbringing and education of youth. The importance of preserving national values and customs is shown as an important component of building a civil democratic society.

ЁШЛАР ТАЪЛИМ-ТАРБИЯСИДА БАҒРИКЕНГЛИК ОМИЛИ

Раҳбархон Ҳамидовна Муртазаева

тарих фанлари доктори, профессор

Ўзбекистон хотин-қизлар, "Olima" уюшмаси раиси, Ўзбекистон Миллий университети
Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: бағрикенглик, ёшлар, давлат сиёсати, таълим-тарбия, кадриятлар, урф-одатлар.

Аннотация: Мақолада расмий ҳужжатлар асосида Ўзбекистоннинг ёшларга оид давлат сиёсати кўрсатилган. Ёшлар тарбиясида миллий ва умумбашарий кадриятлар уйғунлиги ҳамда бағрикенглик ёшлар тарбиясида муҳим омил эканлиги ёритилган. Мақолада миллий кадриятлар, анъаналарни сақлаш муҳимлиги масаласи фуқаролик демократик жамият қуришнинг таркибий қисми сифатида эътироф этилгани очиқ берилган.

ФАКТОР ТОЛЕРАНТНОСТИ В ОБРАЗОВАНИИ МОЛОДЕЖИ

Рахбархан Ҳамидовна Муртазаева

доктор исторических наук, профессор

*Женщины Узбекистана, председатель ассоциации «Олима», Национальный университет Узбекистана
Ташкент, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: толерантность, молодежь, государственная политика, просвещение, воспитание, традиции и обычаи.

Аннотация: В статье на основе официальных документов раскрывается государственная молодёжная политика в Узбекистане, также в статье освещается взаимодействие национальных и общечеловеческих ценностей, особое внимание уделено толерантности как важному средству воспитания и образования молодежи. Показана важность сохранения национальных ценностей, обычаев как важная составная часть построения гражданского демократического общества.

КИРИШ

[1] Таниқли археолог олим, академик А.Асқаров асарларида қадимги даврларда Марказий Осиё минтақаси халқларида диний бағрикенглик шаклланганлиги ҳақидаги маълумотлар катта эътибор ва аҳамият касб этади. [2] Академик А.С.Сагдуллаев томонидан ўтказилган тадқиқотларда миллатлараро ва динлараро бағрикенглик Марказий Осиё ҳудудида илк бор пайдо бўлганлиги исботланган. [3] Р.Х.Муртазаева томонидан яратилган монография ва дарслик, ўқув қўлланмалар асосида республика олий ўқув юртлири тарихчи магистрантлар “Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик” фанини ўрганилади. [4] А.Одилов томонидан ёзилган илмий нашрлар ўрта асрлар даврида бағрикенгликнинг тутган ўрни масаласига бағишланган. [5] К.Соипова томонидан толерантлик масаласига катта эътибор қаратилган. Миллатлараро муносабатлар, бағрикенглик, диаспоралар тарихи юзасидан тадқиқотлар олиб бораётган олимлар [6] қатор шогирдлар тайёрлаб, мавзуни ҳар томонлама ва чуқур тадқиқ этиб келмоқдалар. [7] Ўзбекистон ҳудудида истиқомат қилаётган миллатлар тарихига ўз тадқиқотларини бағишлаган ёш олимлар фаол изланишлар ўтказмоқдалар: Б.Ҳайназаров, Р.Ҳомитов, Р.Расулова, Ж.Абдурахмонова, М.Бойсариев ва бошқалар. ЎзМУ ҳузурида фаолият кўрсатаётган “Миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик” илмий маркази томонидан мавзуга бағишланган қатор халқаро ва республика илмий-амалий анжуманлар ўтказган.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ўзбекистон тараққиётининг янги даврида белгиланган мақсадларга эришиш йўлида энг муҳим қадрият ва ҳал қилувчи куч бўлган - билимли ва интеллектуал ривожланган

авлодни тарбиялаш вазифаси олиб борилаётган устувор йўналишлардан бири ҳисобланади. Мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламли ислоҳотларда ёшларнинг фаол иштирокини таъминлаш, юксак маънавийлиги, мустақил ва эркин фикрлайдиган, замонавий илм-фан ютуқларини пухта ўзлаштирган, ҳар томонлама соғлом ва баркамол авлодни вояга етказишга қаратилган ёшларга оид давлат сиёсати изчил тарзда амалга оширилмоқда. Бу борада “Ёшлар” тушунчасини мутахассислар қуйидагича таърифлайди: “Ёшлар - бу ўсмир ва катта, балоғат ёшидаги инсонларнинг умумийлиги ўртасидаги ўтиш ҳолатини боғловчи 13-14 ёшдан 29-30 ёшгача бўлган кишиларнинг алоҳида биосотсиал ёш гуруҳидир”. ЮНЕСКО 17-25 ёшдаги шахсларни, сотсиолог олимлар ва иқтисодчилар 16-30 ёшгача бўлган шахсларни ёшлар жумласига киритадилар. Мутахассислар “Ёшлар 16 ёшдан 30 ёшгача бўлган ёшларни ўз ичига олувчи синфий ва бошқа белгилари, жамиятда уларнинг роли, фаолият функциялари ва турлари, шунингдек маънавий қиёфаси, дунёқараши, қизиқишлари, ижтимоий-руҳий хусусиятларига мувофиқ ички табақаларга бўлинган ижтимоий-демографик гуруҳ ҳисобланади” деган фикрни билдиради. “Ёшлик” социологик энциклопедия ёшлар инсоннинг ёш босқичи сифатида таърифланади. Демак, ёшлар - бу ўзларининг жамиятдаги мавқеи, ёши, ижтимоий-руҳий хусусиятларига қараб фарқланадиган ижтимоий демографик гуруҳ бўлиб ҳисобланади. Умуман олганда ёшларнинг ёш жиҳатидан тавсифланиши турли мамлакатларда турлича ҳисобланади. Масалан, Ўзбекистонда ёшлар 30 ёшгача деб белгиланган бўлса, Испанияда ёшлар 14-30 ёшдагилар, Люксембургда 15-25 ёшдагилар, Англия ва Голландияда ёшлар алоҳида гуруҳга ажратилмасда 25 ёшгача деб белгиланган. Европанинг аксарият мамлакатларида, АҚШ ва Японияда қабул қилинган “ёшлар” тушунчаси 13-14 ёшдан то 29-30 ёшгача дея белгиланади. Россиянинг амалдаги қонунчилигига мувофиқ, ёшлар 14 ёшдан 30 ёшгача бўлган фуқаролар боғлиб ҳисобланади. Жамиятнинг энг фаол қисми ҳамда миллатимиз ва давлатимиз келажагини белгилайдиган ёшлар XXI глобаллашув асрида қандай қадам босишига боғлиқдир. Ўзбекистонда ҳукукий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш жараёнида баркамол авлодни тарбиялаш вазифасига давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида қаралмоқда. Фуқаролик жамиятини барпо этилиши ижтимоий барқарорликни таъминлаш, фаровонлик, инсоннинг маънавий камолотга етиши, кўп миллатли ва кўп динли жамиятимизда ҳуқуқ ва манфаатларни янада уйғунлаштириш, халқаро экстремизм ва терроризмнинг турли кўринишларини бартараф этишига қаратилган. Бу эса баркамол ёшларни тарбиялаш омиллари тизимидаги толерантлик деган кўп қиррали ҳодисанинг мавқеини янада оширади. Ўзбек миллатининг табиатига хос бўлган эзгулик, бағрикенглик, сабр-тоқат,

меҳр-оқибат каби фазилатларни ривожлантириш халқимизнинг маънавий-ахлоқий қадриятларини сақлашнинг муҳим йўналишларидан бўлиб, ёшларда толерантликни шакллантириш ва юксалтириш билан чамбарчас боғлиқдир. Ўз навбатида, ёшларимиз халқимизнинг бу фазилатларини нафақат маънавий мерос сифатида қабул қилишлари, балки маънавий-ахлоқий анъаналарни янада бойитиб, жамиятнинг турмуш тарзига айлантиришлари лозим. Бағрикенглик аслида кўп маъноли тушунчадир, шу сабабли уни фалсафий, тарихий, адабий, диний, сиёсий нуқтаи назарлардан кўриб чиқмоқ керак. Ҳар қандай ҳолатда ҳам бағрикенглик тарбияси инсоннинг муайян шароитдаги феъл-атворини қарор топтиришдан иборат. Ҳозирда кўп маданиятли таълим маконини вужудга келтириш муаммоси таълимнинг барча босқичларига татбиқ этилмоқда. Олий таълим муассасаларида турли миллатларга мансуб йигит ва қизлар биргаликда таълим олиши сабабли, бу жойларда бағрикенглик тарбиясига эътиборни кучайтириш зарур. Ўзбекистонликларнинг бағрикенглик онгини шакллантиришда барча таълим технологияларига шахсий экстремистик кўринишлардан ҳоли қиладиган ички барқарорлик тамойилини асос қилиб олиш муҳимдир. Дунёдаги янги ижтимоий-маданий воқеликлар: дунёнинг глобаллашуви ва байналминаллашуви, этносларнинг ўз маданиятларини юзага чиқариш ва қайта тиклаш жараёнлари, кўпмиллатли жамият ва миграция муаммоларига жавобан жаҳон педагогика тафаккури тегишли таълим стратегиясини ишлаб чиқмоқда, бу масала БМТ, Европа Кенгаши, ЮНЕСКО ва бошқа нуфузли ташкилотларнинг ҳужжатларида ўз ифодасини топмоқда. Бу мақсадга эришиш учун жамиятда психологлар, педагоглар, сиёсатшунослар, тарихчилар, сотсиологлар, маданиятшунослар, файласуфлар ва шу каби олимларнинг биргаликдаги куч-ғайратлари билан ижодий бағрикенглик муносабатларини шакллантириш борасида аниқ мақсадни кўзловчи таълим стратегиясини амалга ошириш зарур бўлади. Ҳозирги глобаллашув ва оммавий таҳдидлар шароитида олдимизда турган энг муҳим масала - ахлоқи етук ва юксак маънавиятли, замонавий билим ва касб-хунарга, ўз мустақил фикрига эга бўлган ёшларни миллий ва умумбашарий қадриятлар руҳида тарбиялашдан иборат. Демократик ҳукуқий давлат ва очиқ жамият куриш йўлини танлаган Ўзбекистонда унинг Президенти таъкидлаганидек: “Биз ёшларимизни миллий ва умумбашарий қадриятлар руҳида тарбиялаш учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этишимиз зарур” [8]. Ҳар қандай мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ва маънавий-маърифий ривожланишида таълим тизими муҳим ўрин эгаллайди. Бунда умумбашарий инсонпарвар таълимни ташкил этиш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистоннинг 30 йиллик мустақиллик тарихи давомида таълим-тарбия соҳасида ўтказилган ва ўтказилаётган демократик ислохотларда миллий ва умумбашарий

кадриятлар уйғунлашувини кузатиш мумкин. “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастуридан бошлаб кейинги ҳужжатларда ҳам маънавий тарбия масаласига алоҳида эътибор қаратилган. Ўзбекистонда барча ўзгаришларнинг негизи ҳисобланган таълим-тарбия тизимида туб ислоҳотлар олиб борилмоқда. Аини вақтда таълим, шу жумладан, ижтимоий соҳа учун ҳаражатлар миқдори давлат бюджети ҳаражатлари умумий қийматининг ярмидан кўпроғини ташкил этмоқда. Табиийки, ҳар қандай давлат ҳам бундай катта ҳаражатларни кўтара олмайди, аммо қанчалик оғир бўлмасин, бунинг учун зарур маблағ ва ресурслар излаб топилмоқда. Ўзбекистон раҳбари мазкур ҳаражатларни ҳаражат эмас, балки келажак учун қўйилган энг самарали сармоя деб ҳисоблаб, таълим сифати ҳар қандай давлатни истикболини белгилаб берадиган муҳим омил эканини таъкидламоқда. Ҳақиқатан ҳам, ислоҳотларнинг тақдири ва тараққиёт натижаси биринчи навбатда, кадрлар савиясига, уларнинг давр талабларига нечоғли жавоб бера олишига боғлиқ. Шу мақсадда мамлакатда Мактабгача таълим вазирлиги ташкил этилди. Мактаб таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиниб, 11 йиллик умумий ўрта таълим қайта жорий этилди. Вилоятларда янги олий таълим муассасалари, илмий ва ижодий марказлар ташкил этилмоқда. Олий ўқув юртларига қабул квоталари сезиларли даражада кенгайтирилди, сиртқи ва кечки олий таълим шакллари тикланди. Кейинги икки йил ичида 15 дан ортиқ ривожланган давлатларнинг нуфузли университетлари филиаллари очилди. Мухтасар қилиб айтганда, Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсати аниқ мақсадларни кўзлаган ҳолда, босқичма-босқич, комплекс чоратadbирларга асосланган ҳолда изчил давом эттирилмоқда. Ёшларнинг таълим олиши, касб-ҳунар эгаллаши, етук инсонлар бўлиб улғайиши йўлида замонавий, илғор-инноватсион шарт-шароитларни яратиб бериш учун Ўзбекистон бор куч ва имкониятларини ишга солмоқда. Чунки, ёш авлодни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, маънавий етук, жисмонан соғлом, ватанпарвар ва фидоий этиб тарбиялаш, ҳуқуқ ҳамда манфаатларини ҳимоя қилишга эътибор қанча кучайтирилса, унинг самараси ҳам шунча юқори бўлади. Шу боис Ўзбекистон жамиятнинг фаол қатлами сифатида эътироф этилувчи ёшлар қатламига “муаммо” деб эмас, балки юрт равнақини таъминловчи катта куч, давлатнинг стратегик ресурси сифатида қарамоқда. Натижада, бугун юксак билимли, замонавий фикрлайдиган, қатъий позитсияга эга ёшлар мамлакатнинг эртанги тараққиётида тобора ҳал қилувчи кучга айланиб борапти. Ҳозирги глобаллашув шароитида “оммавий маданият”ни тарқалиши ёшларнинг дунёқараши ва феъл-атвориға зарар етказишини назарда тутиб, Ўзбекистонда давлат ва нодавлат ҳамда жамоат ташкилотлари йигит-қизларни миллий ва умуминсоний кадриятлар руҳида тарбиялаш

соҳасида аниқ мақсадларни кўзловчи тадбирлар ўтказиб келаётир. Ёшларни ҳақиқий бағрикенглик руҳида тарбиялаш барча бўғинлардаги ўқув юртлари фаолиятининг энг муҳим йўналишларидан биридир, зеро бутун жамият бағрикенглик муҳитини қарор топтиришда таълим муассасалари зиммасига алоҳида масъулият тушади. Таълим соҳасидаги бағрикенглик ҳақида тўхталадиган бўлсак, бу масалада педагогика жараёнини аниқ мақсадни кўзлаб, асосли равишда қайта кўриш, чунончи, таълимнинг мазмуни, тарбиявий воситалари ва ўқув усуллари пухта ўйлаб танлаш, ўқувчи ва талабаларнинг дарсдаги ва дарсдан ташқари машғулотларини нихоятда пухта ўйлаб йўлга қўйиш, аввало, бағрикенгликни ёшлар онгига сингдириш услубини чуқур ишлаб чиқиш керак бўлади. Шунинг назарда тутиш керакки, ёшлар онгида янги қадрият тушунчасини шакллантириш кўп жиҳатдан таълим тизими қандай ташкил этилишига боғлиқ эканлигини унутмаслик керак. Бинобарин, Ўзбекистоннинг барча таълим муассасаларида ёшларни эзгулик, адолат, демократия қадриятлари руҳида тарбиялашга, уларни мустақил ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини тарбиялашга тайёргарлик, ижтимоий фаоллик, хилма-хил ахборотлардан тўғрисида танлаш ва уларни танқидий баҳолашга, билимларнинг янги-янги соҳаларини ўрганишга иштиёқманд қилиб вояга етказишга алоҳида эътибор берилиши талаб қилинади. Бағрикенглик руҳини тарбиялашда ўзимизнинг ҳолатимиз, анъаналаримиз ва маданиятимиз хусусиятларини эътиборга олган ҳолда, одамларнинг у ёки бу ўзгаришларини англашга ва ўзимизга боғлиқ бўлмаган шароитларнинг хусусиятларини эътиборга олишга тайёргарлигини ҳисобга олиб иш тутмоқ керак бўлади. Республикада миллати, тили, дини ва ирқидан қатъий-назар ёшлар тарбияси, уларнинг ижтимоий-сиёсий билим даражаси, маънавий ва жисмоний камолоти, айниқса миллий тарбия масалалари Ўзбекистон Республикасининг ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида илмий-назарий ва методологик жиҳатдан асослаб берилган. Жумладан, унда жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватани, халқи ва Президентига содиқ, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга ва ўз позитсиясига эга ёшларни тарбиялаш ҳамда уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш ўта муҳим масаладир. Умумбашарий инсонпарварлик (гуманизм) тамойилларига мос равишда Ўзбекистоннинг ўз йўли миллий таълим-тарбия тизимининг мамлакатни ижтимоий-сиёсий ва маънавий-маърифий ривожланиш стратегиясига асосланган механизми қуйидаги асосий шарт-шароитларни ҳисобга олишда муҳим аҳамият касб этади. Миллий ва умумбашарий қадриятлар тамойиллари, авваламбор, таълим-тарбия тизимида халқнинг тарихий турмуш тарзи ва тафаккур даражаси, анъаналари ва урф-одатларининг муҳим ўрин тутишига боғлиқдир. Жамиятда азалдан анъанавий тарбия

миллий турмуш тарзи билан муштарак ҳолда шаклланган ва раванқ топган. Хусусан, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат-икром кўрсатиш, оила ва фарзандлар тўғрисида ғамхўрлик қилиш, очиқ-кўнгиллилик, инсонпарварлик, хайрихоҳлик, ўзгалар дардига ҳамдард бўлиш ва ёрдам туйғуси азалдан Марказий Осиё халқлари, жумладан, ўзбеклар этнопсихологиясининг ажралмас қисми бўлиб келган. Азалдан ёш авлодга одоб-ахлоқ, ҳаё, виждон, иймон-еътиқод, дид ва фаросат, софлик, ҳалоллик, хушёрлик, осойишталик, поклик, мардлик ва жасурлик фазилатлари сингдириб келинган. - Республикада демографик вазиятнинг ўзига хослигидир, яъни, аҳолининг мутассил ўсиши, уларнинг ёш ва жинс хусусиятларидаги ўзига хослик ҳамда меҳнат ресурсларининг юқорилиги, миллий ва умумбашарий қадриятлар тарбияси мезонларига таянишни тоқазо этади. Сўнгги йилларда мамлакатда аҳоли катта суръатларда ўсиб бормоқда. Аҳоли таркибида ёшлар кўпчиликини ташкил этади. Болалар, ўсмирлар ва ёшларнинг аҳоли умумий салмоғида салкам 67% ни ташкил қилади, яъни, республика аҳолисининг 2/3 қисми ёшлардир. “Бу хусусда ёшларимиз ҳақи равишда Ватанимизнинг келажаги учун жавобгарликни зиммасига олишга қодир бўлган, бугунги ва эртанги кунимизнинг ҳал этувчи кучига айланиб бораётгани барчамизга ғурур ва ифтихор белгилайди. Мамлакатимизда 30 ёшгача бўлган ёшлар сони 18 миллиондан зиёд. Бу - аҳолининг қарийб 55 фоизини ташкил қилади. Замон талабларини илғаш ва амалга ошириш, соҳа ва тармоқларни олға боғлашда бу жуда катта таянч, бебаҳо хазинадир” [9], - дея, қайд этади мамлакат Президенти Шавкат Мирзиёев. Бу борада 2016 йил 14 сентябрда қабул қилинган “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги қонун ҳамда 2017 йил 3 июлдаги “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги ПФ-5106-сон Президент фармонларининг аҳамияти катта бўлди.[10]: 114 - Таълимнинг умумжаҳон аҳамият касб этишида ва инсонпарварлашувида мамлакатимизда умумбашарий қадриятларга содиқлик ва бағрикенглик (толерантлик) тамойиллари муҳим ўрин тутди. Яъни, таълим-тарбия, тизимида республикада ўзига хос этник ва диний вазият ҳам ғоят муҳим хусусиятлардан биридир. Ўзбекистон кўпмиллатли, полиетник давлат. Бу ерда ўзбеклардан ташқари 130 дан ортиқ миллатлар ва элатларга мансуб турли халқлар истиқомат қилади. Республикаимизда улар фаолиятини мувофиқлаштирувчи 150 та миллий- маданий марказлар фаолият юритмоқда. Зеро, таълимнинг инсонпарвар аҳамият касб этишида тизимда бошқа миллат вакиллари учун ҳам барча шарт-шароитлар яратилганлиги ҳам муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Ўзбекистондек кўпмиллатли мамлакатда таълимнинг умумбашарийлиги ҳамда инсонпарварлигини таъминлашга алоҳида аҳамият берилаётгани бежиз эмас. Ўзбек халқи нафақат ўзи ҳақида, балки бошқа

халқлар тўғрисида ғамхўрлик қилиши умумбашарий қадриятларга, миллий менталитетига, инсонпарварлик тамойилларига хос хусусиятдир. Мамлакатда умумбашарий бағрикенгликнинг умумқадриятларга амал қилиши, хусусан миллий анъаналар ва қадриятлар билан бирга, умумбашарий қадриятларнинг ўзаро муштарак олиб борилишидир. Яъни, халқнинг муайян ҳуқуқий ва ижтимоий онгида миллий ва умумбашарий қонун-қоидалар ҳамда анъаналарга содиқликнинг устуворлиги муҳим аҳамият касб этади. Бу жиҳат ўзўзидан равшанки, таълимда миллий анъаналарга хос қадриятларни умумбашарий ва демократик қадриятлар билан уйғун тарзда олиб боришни тоқазо этади. Демак, аҳолининг миллати, тили, ирқи ва ижтимоий келиб чиқишидан қатъий назар таълим олиши, қонун олдида тенглиги, маълум миллий ва умумбашарий тамойилларга амал қилиш, барчанинг ижтимоий ҳимоя ҳуқуқига эга эканлиги, жисмоний имконияти чекланган фуқароларини таълим олиши учун барча шарт-шароитларнинг яратилганлигидир. Қадриятларни баҳолаш, қадриятлар тизими, ижтимоий қадриятлар, қадриятлар йўналиши ва умуман қадриятларга таъриф масаласида илмий қарашларда умумий жиҳатлари билан бирга, локал, яъни фақат умумий бир ҳудудга хос хусусиятларга таяниб берилган қарашлар фарқланади. Қадрият ижтимоий-фалсафий ва тарихий таърифига кўра, яъни бирор нарсанинг қиммати, аҳамияти ва маъноси файласуф олим С.Отамуротов томонидан ҳам берилган. Муаллифнинг фикрича, биринчидан, бу жамиятда ҳукм сурувчи қонунлар бўлиб, улар зарурий аҳамиятли ҳақиқатлар ҳисобланади: иккинчидан, қадриятлар воқеликдаги фактлар, ҳодисалар ва образлар оламида. Ҳар бир миллат ва мамлакат ўз қадриятига эга бўлиб, ундан қай даражада фойдаланиши инсон фаолиятини ташкил этишда муҳим ўрин эгаллайди. Ушбу масалага мустақиллик йилларида алоҳида эътибор қаратилди. Негаки, миллий қадриятлар ва урф-одатларни тикламасдан туриб янги жамиятни барпо этиш, ривожлантириш, халқаро ҳамжамятда муносиб ўрнини топиш имконсиз эди. Бу қадим Шарқда асрлар давомида шаклланган тизим сифатида намоён бўлади. Ўзбек халқининг бошқа халқлардан ажралиб турадиган миллий менталитетига хос хусусиятлари ва интеллектуал мулки (капитали) ҳам мавжудки, тарихан ўзига хослик уларни миллий маънавий қадрият сифатида баҳолайди. Улар қуйидагилар: -каттага ҳурмат, кичикка иззат кўрсатиш; -жамоавийлик ҳаёт тарзи; -меҳрибонлик; -бағрикенглик; -болажонлик ва фарзандларга меҳр-мурувват кўрсатиш; -муомала ва мулоқатли мулозаматлилик; - инсонпарварлик, Ватанга садоқатлилик; -хаё, андиша, вазминлик, сабр. Маълумки, ҳар қандай ижтимоий воқеа-ҳодиса, қадрият даражасига кўтарилиши учун катта тарихий даврни босиб ўтади. Ҳаётимизда муҳим ўрин тутган миллий ва умумбашарий қадриятларнинг ривожланиши ҳам маълум тарихий

босқичларни босиб ўтган бўлиб, улар қатламини қадрият даражасига етиши учун жамиятнинг барча ижтимоий қатламлари томонидан қабул қилинган бўлиши керак. Умумбашарий қадриятларга хос жамият қуришда ўтмишдаги барча нарса ва жиҳатларни ўрганиб, дунёдаги турли-туман халқлар учун хос бўлган қарашлар билан уйғунлаштиришимиз зарур. Биз бугунги кунда ҳақиқий қадриятларни дунёда кечаётган умумий қарашлар, манфаатлар билан муштарак тарзда олиб бормоқдамиз. Бундай мезонлар қуйидаги умумбашарий қадриятларда акс этмоқда: -тадрижийлик, инсонпарварлик; -адолат ва хурфидорлик; -тенглик ва умумий манфаатлар бирлиги; -вазминлик, мулозамат ва сертаклуфлик; -ижтимоий-сиёсий ҳаётда босқичлик, толерантлик (бағрикенглик); -дунё ҳамжамияти билан тенг ҳуқуқли ҳамкорлик ва бошқа хусусиятлардир. Тарихий тараққиёт жараёнида умумбашарий қадриятларнинг намоён бўлиш хусусиятлари умумий характерга эга. Унга кўра, умумбашарий қадриятларни миллий қадриятлар билан уйғунлаштиришда қуйидаги намоён бўлиш шакллариغا эътибор қаратиш ўта муҳим ҳисобланади: А) одамларнинг тафаккури ва ижтимоий-сиёсий савияси билан демократик умумбашарий хусусиятлар даражасининг мутаносиб бўлишига эришиш; Б) жамиятдаги турли миллатлар, этник ва диний қатламларни - “Ўзбекистон-кељаги буюк давлат”, деган ғоя асосида бирлаштириш орқали бирдамлик ва ҳамжиҳатлилик, динлараро бағрикенглик ва миллатлараро тотувлик, ижтимоий-иқтисодий барқарорликни таъминлашга эришиш; В) демократик жараёнлар тараққиёти босқичларида мамлакат аҳлининг ҳуқуқий маданиятини ошириш орқали қонунларни ҳурмат қилишни қадрият даражасига етказишни таъминлаш; Г) сиёсий ва халқаро муносабатларда маънавий ва миллий қадриятлар асосида фаолият олиб борган ҳолда умумбашарий ҳамда демократик тамойилларга оғишмай амал қилиш; Д) миллий ва умумбашарий қадриятлар ҳамда мезонларни мамлакат фуқаросининг умумий қарашлари ва турмуш-тарзига айлантиришга эришиши назарда тутилади. Миллий қадриятлар мураккаб ижтимоий-рухий, маънавий ва тарихий ҳодиса бўлиб, у миллатнинг ирсият захираси, тили, турмуш тарзи, маданияти, урф-одатлари, анъаналари, миллий онги, моддий ва маънавий бойликлари, иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий ҳаётининг барча жиҳатларидан намоён бўлади. Ўзбек халқининг бой, ўзига хос бетакрор миллий қадриятлари бир неча минг йиллар давомида шаклланган ва ривожланмоқда. Уларнинг энг муҳим элементлари асрлар давомида сараланиб умумбашарий қадриятлар даражасига кўтарилади. Ўзбек халқига хос миллий қадриятлар бошқа халқлар томонидан эътироф этилган, туғилган макон ва она юртга эҳтиром, закийлик ва зукколик, авлодлар хотирасига садоқат, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, меҳмондўстлик, болажонлилик, маънавий-ахлоқий ва одоб-маърифат,

муомала ва мулоқатда мулозамат, ҳаё, андишлик, меҳр-оқибат, огоҳлик ва хушёрлик, вазминлик, сабр-тоқатлилик ва бошқалар.

ХУЛОСА

Шундай қилиб, тарихан алломалар томонидан яратилган бебаҳо ва ноёб ҳамда илм-фан ва маданиятнинг кўп соҳаларига таалуқли нодир асарларда баён қилинган қарашлар умуминсоният маънавиятини бойитиб, уларнинг юксак камолотига хизмат қилиб келмоқда. Демак, ота-боболаримиз бизга қолдирган бой ва ранг-баранг меросни, миллий қадриятларимизни асраб-авайлаб, уларни замонавий илм-фан ютуқлари билан ижодий-илмий жиҳатдан бойитиб, келажак авлоднинг тафаккури ва дунёқараши ҳамда миллий ва умумбашарий қадриятлар асосида шакллантириб, бунёдкорлик фаолиятини оширишмустақиллик пойдеворини мустаҳкамлашнинг асосий гарови бўлиб келган. Тарихий ҳақиқатнинг қайта тикланиши ва ривожланиши туфайли миллий ва умумбашарий қадриятлар, халқимизнинг асл мулкига айлантирилди ва бу жабхада салмоқли ишлар амалга оширилди. Ушбу саъй-ҳаракатлар, айниқса XXI асрнинг дастлабки йилларида жаҳон миқёсида кенг қулоқ ёйди. У инсониятнинг умумий маънавий мулкига айланди. Бунинг эътирофи сифатида 2001 йилни БМТ “Тараққиётлар билан ҳамкорлик йили”, деб эълон қилиб унда умумбашарий қадриятлар, айниқса бағрикенгликмасаласига кенг ўрин берилди. Миллий ва умумбашарий қадриятлар тарихининг тикланиши ва ривожланиши, демак миллий ҳис-туйғу ва ғурурнинг англаниши билан узвий боғлиқ бўлган жараёнлардир. Ҳар бир халқ ўзлигини англамасдан, миллий маданият ва миллий қадриятларини авайлаб асрамасдан, бошқа халқлар қадриятларига ҳурмат-иззат билан қарай ололмайди. Халқига, унинг анъаналарига ва маданиятига муҳаббат ҳамда ҳурматни тарбияламасдан туриб, жаҳон ҳамжамиятидаги халқлар тенгларида бири сифатида идрок қилувчи ҳақиқий инсонни, яъни ўз Ватанининг садоқатли жонкуярини тарбиялаб бўлмайди. Қадриятлар қанчалик уйғунлашган бўлса, бир-бири билан бевосита боғлиқ бўлиб, бир-бирига таъсир этади, бири иккинчисини муайян даражада тўлдиради. Миллий ва умумбашарий қадриятлар тамойиллари билан муштарак ҳолда қурилмаган жамиятни ҳақиқий демократикжамият, деб бўлмайди. Шу боис ҳам янгиланаётган тамойиллари белгилаб олинди. Улар: - Ўзбекистонда умумбашарий қадриятлар, Қонун устуворлиги ва инсоннинг ҳақ-ҳуқуқлари ҳамда ҳурфикрлилик; - Барча миллат вакилларига ҳурмат ва улар билан тотувликда яшаш, диний бағрикенгликка интилиш, хорижий тилларни эгаллаш, дунёвий билимларга маърифатпарварлик; - Ўзга халқларнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ўрганиш ҳамда жорий қилиш назарда тутилади. Миллий ва умумбашарий қадриятлар тарихининг

ривожланиши масаласи нафақат давлат сиёсати даражасига кўтарилди, балки очик фуқаролик демократик жамият куришининг таркибий қисми сифатида эътироф этилди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Асқаров А. Диний бағрикенглик-“Марказий Осиё тарихи ва археологияси: анъаналар, инновациялар ва истикболлар”. Халқаро илмий анжуман материаллари.-Тошкент, 2021 й. Б.37-40.

2. Сагдуллаев А.С. Бағрикенгликнинг тарихий илдизлари (қадимги давр мисолида)-Тошкент, 2018; Сагдуллаев А.С. Исторические корни толерантности в Средней Азии. Материалы международной научы конференция “Толерантность как инструмент развитие мер взаимодоверияного ”-Ташкент, 2018.

3. Муртазаева Р.Х. Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик.-Тошкент, 2007, Б.183; Ўша: Толерантность как интегрируюый фактор в многонациональном Узбекистане.-Ташкент, 2010. Ўша: Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва толерантлик, Ўзбекистон тарихи мутахассислик магистрантлари учун дарслик.-Тошкент. Мумтоз сўз, 2019.-Б. 475; O‘zbekistonda millatlararo munosabatlar va tolerantlik. Darslik.-Toshkent, 2020.-Б. 341 ва бошқалар.

4. Одилов А. Ўзбекистон ижтимоий-маънавий ҳаётида бағрикенглик тамойилининг тутган ўрни (ўрта асрлар мисолида). –Тошкент, 2019.

5. Саипова К. Толерантность узбекского народа к эвакуированным и депортированным народам в годы войны с фашизмом.-Ташкент, 2018.-С.90; Ўша: История национальных меньшинств Узбекистана (1917-1990 гг)-Ташкент, 2021.

6. Расулов А. Туркистон ва Волгабўйи, Уралолди халқлари ўртасидаги муносабатлар (1917-1924 йй).-Тошкент, 2005; Ўша: Туркистон ижтимоий-сиёсий, маданий ҳаётида татарлар.-Тошкент, 2019; Ўша: Татары в Туркестане на исламе эпох (начало XX века).-Казань, 2021; Юнусова Х. Ўзбекистонда совет давлатининг миллий сиёсати ва унинг оқибатлари.-Тошкент, 2005; Ўша: Ўзбекитонда “Миллатлараро муносабатлар ва маънавий жараёнлар (XX аср 80-йиллар мисолида)”.-Тошкент, 2009; Иноятова Д. Немецкая диаспора Узбекистана: вехи истории.-Тошкент, 2019 и другие.

7. “Ўзбекистонда этнодемографик жараёнлар”. Халқаро анжуман.-Тошкент, 2005, 2007;Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик: тарихий тажриба ва ҳозирги замон.-Тошкент, 2010: Бағрикенглик-ўзаро ишончни ривожлантиришнинг воситаси сифатида. Халқаро илмий-анжуман.-Тошкент, 2018 ва бошқалар.

8. Маннонов, А. (2020). Ўзбекистонда шарқшунос мутахассислар тайёрлашнинг йирик маркази. Востоковедения, 1(1), 5-27.

9. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. –B. 349-350.
10. Маннонов, А. (2020). БЗ Холидов–афғоншунос. Восточный факел, 1(1), 69-71.
11. <https://president.Uz/uz/lists/view/4105>
12. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston Yoshlar Ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi farmoni. Qonun hujjatlar to‘plami.- Toshkent, 2017.
13. Mannonov, A. M. (2013). Ochilov BE The Rise of significance of transport communications of Uzbekistan within the process of Silk Road Renovation. Buyuk Ipak yo‘lining o‘tmishi va hozirgi kuni: rivojlanishining ijtimoiy-madaniy, tarixiy, siyosiy va iqtisodiy yo‘nalishlari: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami, Toshkent sh, 25, 13.
14. Murtazaeva, R. H. (2006). *Ўzbekistonda millatlararo munosabatlar va tarixiy zharaenlar: ilmiy tўplam*. Ўzbekiston Respublikasi Olii va urta makhsus ta’lim vazirligi, Mirzo Ulughbek nomidagi Ўzbekiston Millii Universiteti, Fakul’tetlararo Ўzbekiston tarixi kafedrası.
15. Murtazaeva, R. H. (2018). MODERN STAGE OF THE DEVELOPMENT UZBEKISTAN-A NEW WHORL IN FORTIFICATION BETWEEN NATION OF THE CONSENT AND TOLERANT. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 3(59), 11-13.
16. Муртазаева, Р., Адиллов, А., & Саипова, К. (2020). ЎРТА ОСИЁДА ТОЛЕРАНТЛИК ТАМОЙИЛИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ (ҚАДИМГИ ВА ИЛК ЎРТА АСРЛАР МИСОЛИДА). *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ*, 3(1).
17. Рахбар Муртазаева (2020). Узбекистан неразрывная часть мировых миграционных процессов. Общество и инновации, 1 (2/S), 25-36. doi: 10.47689/2181-1415-vol1-iss2/S-pp25-36
18. Муртазаева, Р. Х. (2021). ГОСУДАРСТВА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ НА НОВОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ. In *Гуманитарные чтения в Политехническом университете* (pp. 34-41).
19. Муртазаева, Р. Х. (2021). PARTICIPATION OF WOMEN OF UZBEKISTAN IN EXTERNAL LABOR MIGRATION. *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ*, 4(12).
20. Murtazaeva, R. K. (2021). Uzbekistan Is an Integral Part of Global Migration Processes. *Design Engineering*, 6141-6150.
21. Муртазаева, Р. Х. (2005). ва бошқалар. Ўзбекистон тарихи. Дарслик. Т.: Янги аср авлоди, 449-478.
22. Ata-Mirzaev, O., Gentshke, V., & Murtazaeva, R. (2011). Узбекистан многонациональный: историко-демографический аспект. (No Title).

23. Муртазаева, Р. Х. (2013). КРАТКИЙ ОЧЕРК ИСТОРИИ НАРОДОНАСЕЛЕНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКОГО РЕГИОНА. *Вестник развития науки и образования*, (2), 48-53.
24. Муртазаева, Р. (2020). Ўзбекистон–жаҳон миграция жараёнларининг ажралмас қисми. *Общество и инновации*, 1(2/S), 25-36.
25. Муртазаева, Р. Х. (2015). Основные направления трудовой миграции Узбекистана. *Вестник развития науки и образования*, (2), 4-15.
26. Муртазаева, Р. Х. (2018). Проявление толерантности узбекского народа в полиэтническом Узбекистане в условиях независимости. *Наука, техника и образование*, (11 (52)), 75-80.
27. Ata-Mirzaev, O. B., Gentške, V. L., & Murtazaeva, R. H. (2004). *Mežnacional· naja tolerantnost· v Uzbekistane: istorija i sovremennost·*. Universitet.
28. Ata-Mirzaev, O., Gentshke, B., & Murtazayeva, R. (2011). Multinational Uzbekistan: historical and demographic aspect. *Tashkent: "Yangi Asr Avlod*, 38-39.
29. Murtazaeva, R. H. (2007). Interethnic relations and tolerance in Uzbekistan. *Tashkent. "University*, 57.
30. Ata-Mirzayev, O. B., Gentshke, V. L., & Murtazayeva, R. H. (2011). Uzbekistan mnogonatsional'nyy: istoriko-demograficheskiy aspekt [Uzbekistan multinational: Historical and demographic aspect]. *Tashkent: Yangi asr avlodi*.
31. Муртазаева, Р. Х. (2010). Толерантность как интегрирующий фактор в многонациональном Узбекистане. *Узбекистан*.
32. Ата-Мирзаев, О. Б., Гентшке, В. Л., & Муртазаева, Р. Х. (2011). *Узбекистан многонациональный*. Янги аср авлоди.